

Evaluating the Efficiency of High School History Lesson from the Perspective of Cognitive Warfare

Seyyed Mohammad Taqi Mousavi Karamati ¹ \ Hassan Javadinia ² \ Ahmad Silavi ³

1. Assistant professor of Islamic maaref, Farhangian University, Tehran, Iran (the responsible).
mt.mosavi@cfu.ac.ir
2. Assistant professor of Islamic maaref, Farhangian University, Tehran, Iran.
h.javadiniya@cfu.ac.ir
3. Assistant professor of Islamic maaref, Farhangian University, Tehran, Iran.
silavi@cfu.ac.ir

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article Received: 2024.05.29 Accepted: 2025.01.01	Cognitive warfare is an emerging phenomenon that has truly exposed the life of modern man to devastating shocks that are at the same time invisible and largely incomprehensible in the cognitive and political realm. The will in this type of warfare is to oppose the stability and permanence of modern man's social actions before any instruments of hard war reach the territorial borders. The present article recognizes history as a pre-cognitive principle that, if all its cognitive dimensions are achieved, perceptual or cognitive warfare will never come to an end. For this reason, the present article, in order to examine the effectiveness of secondary school history, has emerged from the perspective of cognitive warfare, which, based on seven theoretical and fundamental cognitive reasons, which include the lack of historical worldview, the lack of continuity of historical identity, historical stagnation, the dominance of the narration of historical events over the expression of historical trends, the lack of temporal extension of the effective forces of history, the lack of a philosophy of history, and the non-individualism of history, considers secondary school history lessons to lack the determining elements such as creating macroscopic historical rationality against cognitive warfare.
Keywords	Jihad of explanation, war of narratives, cognitive warfare, history of the Islamic Revolution, secondary school history textbooks.
Cite this article:	Mousavi Karamati, Seyyed Mohammad Taqi, Hassan Javadinia & Ahmad Silavi (2025). Evaluating the Efficiency of High School History Lesson from the Perspective of Cognitive Warfare. <i>Islamic Revelation Studies</i> . 22 (1). 229-244. DOI: 10.22034/22.80.223
DOI:	https://doi.org/10.22034/22.80.223
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

The emerging wars of the contemporary era have exposed vast dimensions of human existence—including cognitive, social, and political spheres—to relentless assaults. The breadth of these wars is such that they have cast a heavy shadow not only over territorial borders but also over human minds, leading to fundamental changes in military strategies. Given the critical importance of adolescents and youth as targets in cognitive warfare and their heightened susceptibility in this invisible battle, it is essential to conduct in-depth studies on their role in the evolution of cognitive conflicts. Undoubtedly, the twelve-year presence of students in educational environments provides a valuable opportunity to safeguard their mental world from the significant threats of cognitive warfare. How can this vital goal be achieved? Another fundamental question that deserves serious attention is: Considering the serious emphasis of the two Imams of the Revolution (Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei) on history and its protection from distortive approaches (Moghaddami Shahidani, 2022: 23-45). How effective is the high school history textbook in countering the contemporary onslaught of cognitive warfare.?

Methodology

This research employs a descriptive-analytical method, focusing on cognitive warfare and the issue of history in the battlefield, to evaluate the efficacy of the second-grade high school history textbook in this fateful type of war. The present study seeks to achieve this result by understanding the rules of cognitive warfare and identifying the type of narrative methodology used in the history lesson.

Discussion

The ultimate goal of cognitive warfare is to change norms, values, beliefs, attitudes, and behaviors. In cognitive warfare, the primary objective is to transform mental paradigms, to the extent that ideas and beliefs contrary to the official discourse engineer the behavioral cultures of society (Araghi, Bidgoli, and Dehborzouei, 2023: 146). It is worth noting that cognitive warfare is conducted to achieve political goals; however, it possesses a supra-political nature, which necessitates the examination of its pre-political cognitive foundations.

Regarding the relationship between cognitive warfare and history, there is a pre-cognitive issue: if historical values are attained in the mental expanse of society, the existence of cognitive warfare is negated. This is because all analyses of cognitive warfare pertain to the present time, aiming to subjugate the current perceptions and understandings of society. Meanwhile, the primary mission of history is to intend movement toward the future in the present time by reflecting on the past. If this connection is severed and the present is left in a vacuum of futurity and ignorance of historical values, cognitive warfare will undoubtedly reach the gates of the public's mental world.

The high school history textbook provides comprehensive and valuable information about historical events to its audience, and in this educational goal, it is undoubtedly successful. However, the more important question is: Is the goal of the history book merely to familiarize students with historical events? Do learners, amidst this vast volume of historical news, also learn the way and method of history? For example, the History 2 textbook (Literature and Humanities) discusses events from the Prophet's

mission to the Safavid era (1135 AH). With such an overwhelming barrage of historical information, does historical knowledge and rationality emerge? Given the changes and developments in modern warfare types, can history, with this method of historical narration, pave the way toward bright horizons for the future generation?

Results and Findings

The second-grade high school history textbook is inadequate in meeting the critical demands of cognitive warfare in the contemporary era due to shortcomings such as the lack of a historical worldview, absence of historical continuity, historical stagnation, predominance of narrating historical events over explaining historical processes, lack of temporal extension of effective historical forces, absence of a philosophy of history, and futurity. It appears that this history textbook was not written to counter the specific major type of warfare currently underway but was composed for an era where the greatest danger was conventional military warfare. The book provides valuable historical information; however, it unfortunately fails to create any historical rationality that would enable its matured reader to think in accordance with the emerged world and stride firmly toward the future of history under its guidance.

References

- *Quran*.
- Arab Salehi (2012). *Historical Perspective and Religion*. Qom: Research Institute of Culture and Thought.
- Araghi, Abdullah; Mohammad Bidgoli and Asghar Rajabi Dehborzoui (2023). Analyzing the Goals of the Enemy's Cognitive Warfare and Resilience Strategies to Counter It with Emphasis on Quranic Teachings, *Holy Defense Studies Quarterly*, pp. 156-180.
- Jalilvand, Mohammad Reza and Mahdi Nabilo (2024). Characteristics of the Roadmap for Employing Cognitive Warfare in New Media, *Media Management Studies Quarterly*, Vol. 3, No. 1, pp. 5-28.
- Javani, Mohammad (2023). *Cognitive Science in Cognitive Warfare*. Tehran: Navandishan.
- Khamenei, Seyyed Ali (2011). *Culture from the Perspective of the Supreme Leader*. Tehran: Shahri Publishing Institute.
- Khomeini, Seyyed Ruhollah Mousavi (1999). *Sahifeh Imam*. Qom: Institute for Organizing and Publishing the Works of Imam Khomeini.
- Organization for Educational Research and Planning (2024). *History (2): From the Prophet's Mission to the End of the Safavid Era*. Tehran: Iran Textbook Publishing Company.
- Organization for Educational Research and Planning (2024). *History (3): Contemporary Iran and the World*. Tehran: Iran Textbook Publishing Company.
- Rahimpour Azghadi, Hassan (2006). *Muhammad (PBUH), the Prophet for All Time*. Tehran: Islamic Culture Publishing Office.
- Sadr, Seyyed Mohammad Baqir (2009). *Historical Traditions in the Quran*.

Translated by Seyyed Jamal Mousavi Isfahani. Qom: Islamic Publications Office.

- Shameloo, Reza and Mostafa Rezazadeh (2024). Defensive Strategy for Identifying and Prioritizing Political Functions of Cyberspace in Cognitive Warfare, *Defensive Strategy Quarterly*. No. 85, pp. 105-129.
- Soltani, Farzad; Hassan Mohammadi Monfared and Mehdi Javdani Moghaddam (2023). Examining the Application of Cognitive Warfare in NATO's Operational Domains, *Strategic Environmental Studies Quarterly of the I.R. Iran*, No. 4, pp. 153-178.
- Taherzadeh, Asghar (2013). *The Islamic Revolution and the Exit from the Western World*. Isfahan. Al-Mizan Cultural Group.

تقييم كفاءة مادة التاريخ في المرحلة الثانوية من منظور الحرب المعرفية

السيد محمد تقي الموسوي الكراماتي^١ / حسن الجوادي نيا^٢ / أحمد سيلوي^٣

١. أستاذ مساعد في قسم تعليم الإلهيات والمعارف الإسلامية، جامعة فرهنجيان، تهران، ايران (الكاتب المسؤول).

mt.mosavi@cfu.ac.ir

٢. أستاذ مساعد في قسم تعليم الإلهيات والمعارف الإسلامية، جامعة فرهنجيان، تهران، ايران.

h.javadiniya@cfu.ac.ir

٣. أستاذ مساعد في قسم تعليم الإلهيات والمعارف الإسلامية، جامعة فرهنجيان، تهران، ايران.

silavi@cfu.ac.ir

معلومات المادة	ملخص البحث
نوع المقال: بحث	إنّ الحرب المعرفية من الظواهر الناشئة التي تعرض حياة الإنسان المعاصر لاضطرابات مدمرة شديدة حقاً، بينما تظلّ غير ملحوظة وغير مدركة غالباً في مجال المعرفة والسياسة. تهدف الحرب وراء انتزاع استقرار وديمومة الأفعال الاجتماعية للإنسان في العصر الحديث، قبل وصول أيّ أدوات الحرب الصلبة إلى الحدود الإقليمية. يعتبر المقال الحالي التاريخ كمبدأ معرفي أولي، الذي إذا تمّ تحقيق جميع أبعاده المعرفية، فإنّ الحرب المعرفية أو الإدراكية لن تبلغ أيّ غاية. عليه قام هذا البحث بدراسة كفاءة مادة التاريخ في المرحلة الثانوية من منظور الحرب المعرفية، فثبت أنّ مادة التاريخ في المرحلة الثانوية يفقد إلى العانصر المؤثرة مثل خلق عقلانية تاريخية ذات رؤية شاملة في مواجهة الحرب المعرفية. هذا ويستند إلى سبعة أدلة نظرية ومعرفية أساسية، والتي تشمل عدم النظرة التاريخية للعالم، وانعدام استمرارية الهوية التاريخية، والتوقف التاريخي، وغالبية سرد الأحداث التاريخية بالمقارنة مع تبين التيارات التاريخية، وعدم الامتداد الزمني للقوى التاريخية المؤثرة، وغياب فلسفة التاريخ، وانعدام الطابع المستقبلي للتاريخ.
تاريخ الاستلام: ١٤٤٥/١١/٢٠	
تاريخ القبول: ١٤٤٦/٠٦/٣٠	
الألفاظ المفتاحية	جهاد التبيين، حرب الروايات، الحرب المعرفية، تاريخ الثورة الإسلامية، كتاب التاريخ للمرحلة الثانوية.
الاقتباس:	الموسوي الكراماتي، السيد محمد تقي، حسن الجوادي نيا و أحمد سيلوي (١٤٤٦). تقييم كفاءة مادة التاريخ في المرحلة الثانوية من منظور الحرب المعرفية. مجلة دراسات الثورة الإسلامية. ٢٢ (١). ٢٢٩ - ٢٤٤.
رمز DOI:	DOI: 10.22034/22.80.223
الناشر:	جامعة المعارف الإسلامية، قم، ايران.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مطالعات انقلاب اسلامی

نشریه علمی

سال ۲۲، بهار ۱۴۰۴، شماره ۸۰

ارزیابی کارایی درس تاریخ دوره متوسطه از منظر جنگ شناختی

سید محمدتقی موسوی کراماتی^۱ / حسن جوادی‌نیا^۲ / احمد سیلاوی^۳

۱. استادیار گروه آموزشی الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mt.mosavi@cfu.ac.ir

۲. استادیار گروه آموزشی الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

h.javadiniya@cfu.ac.ir

۳. استادیار گروه آموزشی الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

silavi@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی (۲۴۴ - ۲۲۹)</p> 	<p>جنگ شناختی از پدیده‌های نوظهوری است که حقیقتاً حیات انسان عصر حاضر را به شدت در معرض تکانه‌هایی ویرانگر قرار داده که در عین حال نادیده و عمدتاً درنیافتنی در ساحت شناختی و سیاسی است. اراده این نوع جنگ به ستاندن استواری و پابرجایی کنش‌های اجتماعی انسان عصر مدرن پیش از رسیدن هر ابزارآلاتی از جنگ سخت به مرزهای سرزمینی تعلق گرفته است. مقاله حاضر، تاریخ را به عنوان یک اصل پیشاشناختی می‌شناساند که در صورت حصول همه ابعاد شناختی آن، جنگ ادراکی یا شناختی هرگز به فرجامی نمی‌رسد. از همین روی نوشتار حاضر در مقام بررسی کارآمدی تاریخ دوره متوسطه دوم از نظرگاه جنگ شناختی برآمده است که بنابر هفت دلیل نظری و بنیادین شناختی که عبارتند از فقدان جهان‌بینی تاریخی، عدم پیوستگی هویت تاریخی، توقف تاریخی، غلبه نقل حوادث تاریخی بر بیان جریان‌های تاریخی، عدم امتداد زمانی نیروهای مؤثر تاریخی، فقدان فلسفه تاریخی، بی‌فردایی تاریخی، درس تاریخ دوره متوسطه دوم را فاقد عناصر تعیین‌کننده پسان ایجاد عقلانیت تاریخی کلان‌نگر در برابر نبرد شناختی دانسته است.</p>
<p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۰۹</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۲</p>	<p>جهاد تبیین، جنگ روایت‌ها، جنگ شناختی، تاریخ انقلاب اسلامی، کتاب تاریخ دوره متوسطه.</p>
<p>واژگان کلیدی</p>	<p>موسوی کراماتی، سید محمدتقی، حسن جوادی‌نیا و احمد سیلاوی (۱۴۰۴). ارزیابی کارایی درس تاریخ دوره متوسطه از منظر جنگ شناختی. <i>مطالعات/انقلاب/اسلامی</i>. ۲۲ (۱). ۲۴۴ - ۲۲۹. DOI: 10.22034/22.80.223</p>
<p>کد DOI:</p>	<p>https://doi.org/10.22034/22.80.223</p>
<p>ناشر:</p>	<p>دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.</p>

طرح مسئله

جنگ‌های نوپدید عصر حاضر بخش‌های فراخ‌دامنی از زیستگاه آدمیان را بسان ساحت‌های شناختی، اجتماعی و سیاسی در معرض هجوم بی‌امانش نشانده است. گستردگی آن، چنان است که نه فقط مرزهای سرزمینی که بر مغزهای انسانی نیز سایه سنگینی افکنده و به تبع آن در آرایش‌های جنگی نیز تغییرات اساسی روی داده است و به همین رو شاهد کوچ گسترده‌ای از سرمایه‌گزاری‌های جنگی و جابه‌جایی نیروهای آن به منظور استیلا بر مغزهای انسانی هستیم، که در نتیجه «مغز انسان میدان اصلی جنگ قرن بیست‌ویکم» (جوانی، ۱۴۰۱: ۱۰) گردیده است؛ چراکه در عصر جدید فتوحات نظامی تابعی از این نوع تصرف خاص بر مغز انسان شده است (همان).

رهبر انقلاب راجع به جنگ شناختی می‌گوید:

تسلط بر مغزها برای دشمن خیلی بارزتر از تسلط بر سرزمین‌ها است. اگر مغز ملتی را توانستند تصرف کنند، آن ملت سرزمین خودش را دو دستی به دشمن تقدیم می‌کند. مغزها را باید حفظ کرد (بیانات آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۴۰۱/۹/۵).

گفتنی است با رشد فضای سایبر، دامنه قدرت و تأثیرگذاری جنگ شناختی و پیچیدگی‌های آن در نفوذ و رسوخ در میدان ذهن و توانایی یغماگری آن نیز افزون‌تر گردیده است. با نظر به اهمیت فوق‌العاده قشر نوجوان و جوان در هجوم نبردهای شناختی، و اثرپذیری بیشتر آنان در این جنگ نامرئی، بایسته است مطالعات ژرف‌نگرانه‌ای ذیل پرسمان نقش آنان در تحولات جنگ شناختی انجام گیرد. بی‌شک حضور دوازده‌ساله دانش‌آموزان در فضای آموزشی، مجال مغتنمی است تا جهان ذهنی آنان از مخاطرات بزرگ جنگ شناختی حفظ شود. اینک راه دستیابی این امر حیاتی چگونه به دست می‌آید؟

شایان ذکر است در مدارس، از نظرگاه شناختی، چند واحد آموزشی، سازنده اصلی نظام معرفتی جامعه دانش‌آموزی هستند و چنانچه فرایند تعمیق باورهای راهبردی در حوزه هویت‌بخشی فکری از سوی این چند منبع معرفتی به خوبی انجام نگیرد، بی‌گمان در عرصه جنگ شناختی شاهد فرونشست گریزناپذیر بخشی از مدارس خواهیم بود. عنصر تاریخ از منابع مهم شناختی است که مسیر مشخصی از رفتار ملی و اجتماعی در شعاع معانی معرفتی آن به سامان می‌شود. رهبر انقلاب در این باره می‌گوید:

آن کسانی که در دوره‌های از تاریخ قبل از زمان ما سعی کردند ملت‌ها را تصرف کنند و سرنوشت آنها را به دست گیرند، یکی از کارهایشان قطع رابطه این ملت‌ها با گذشته‌شان بود (۱۳۹۰: ۲۵۴).

پیش از این نیز امام خمینی با عطف به جایگاه مهم شناختی عنصر تاریخ نسبت به دسیسه‌هایی که در صدد دستبرد به گنجینه‌های حیاتی تاریخ است، هشدارهای مهم شناختی را فریاد زده است:

فرصت‌طلبان و منفعت‌پیشگانی را می‌بینیم که با قلم و بیان بدون هراس از هر گونه رسوایی، مسائل دینی و نهضت اسلامی را بر خلاف واقع جلوه می‌دهند و به حکم مخالفت با اساس نمی‌خواهند واقعیت را تصدیق کنند و قدرت اسلام را نمی‌توانند ببینند و شکی نیست که این نوشته‌جات بی‌اساس به اسم تاریخ در نسل‌های آینده آثار بسیار ناگواری دارد (خمینی، ۱۳۷۸: ۳ / ۴۳۴).

ایشان در ادامه نویسندگان و علمای متعهد را به مبارزه بی‌امان با جریان تحریف فرامی‌خوانند:

تاریخ، روشن‌گر نسل‌های آینده است، و امروز قلم‌های مسموم در صدد تحریف واقعیات هستند. باید نویسندگان امین این قلم‌ها را بشکنند. (همان)

از همین رو است که ایشان در پاسخ به نامه سید حمید روحانی در سال ۱۳۶۷ مبنی بر ورود برخی تحریف‌ها در پاره‌ای از منابع آموزشی مدارس و دانشگاه‌ها، آن نامه را «اخطاری برای همه آنانی که دلشان برای اسلام و انقلاب می‌تپد» دانسته‌اند (خمینی، ۱۳۷۸: ۲۱ / ۲۹۶ - ۲۹۵).

اهمیت جنگ شناختی از آن رو است که امروز در نگرش‌های امنیتی و نظامی بخش معتنا بهی از برنامه‌های دفاعی را به جنگ شناختی اختصاص می‌دهند. وزارت دفاع ایالت متحده از میان شش عرصه درگیری نظامی که عبارتند از زمین، دریا، هوا، فضا، سایبر و شناخت، بیشترین بودجه نظامی به حوزه علوم و فناوری‌های شناختی اختصاص داده است (محبوب عشرت‌آبادی و شکوری مغانی، ۱۴۰۱: ۱۵۷). چنانچه روند انتقال معانی نظام‌مند رفتاری به خوبی در ساختار ذهنی جامعه دانش‌آموزی فعلیت نیابد، در پی آن بخش مهمی از بینایی دستگاه شناختی جامعه نیز از دست می‌رود. رهبر انقلاب در گفتاری، چنین از جایگاه مهم تاریخ در دستگاه شناختی جامعه سخن گفته است:

حوادث نباید کهنه بشود حافظه تاریخی یک ملت نباید ضعیف بشود. اگر جوان‌های ما در سرتاسر کشور این حوادث را ندانند تحلیل نکنند عمق‌یابی نکنند در شناخت کشورشان و در شناخت آینده دچار اشتباه خواهند شد. جوان‌ها باید این حوادث را درست بشناسند و بدانند که چه شد چه اتفاق افتاد چه کسی بود اینها را باید جوان‌ها بفهمند. (بیانات آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۹۴/۶/۱۸)

از همین رو است که در فتنه ۱۴۰۱ جامعه دانش‌آموزی هدف هجوم سرسام‌آور شناختی دشمن قرار گرفت تا با اختلال در دستگاه محاسباتی تاریخی، او را در جبهه دشمن و در برابر سیر رو به جلو کهن بومش بنشاند.

حال سؤال اساسی که شایسته است جدی‌تر بدان نگریست چنین است: با توجه به اهتمام جدی امامین انقلاب راجع به تاریخ و حفظ آن از رویکردهای تحریف‌آمیز (مقدمی شهیدانی، ۱۴۰۱: ۴۵ - ۲۳)، کتاب تاریخ دوره متوسطه چقدر در برابر هجوم شناختی نوآمد عصر حاضر کارآمد است؟

شایان ذکر است هرچند در خصوص جنگ شناختی به صورت معدود و در ابعاد مختلف تحقیقات ارزشمندی به انجام رسیده و مقاله حاضر تا حد امکان از آنها بهره برده است؛ اما با بررسی انجام گرفته تا کنون پژوهشی که جنگ شناختی را از منظری که این نوشتار از آن سخن گفته به عمل نیامده است. در ادامه به چند اثری که در زمینه جنگ شناختی تألیف گردیده به اختصار اشاره می‌شود:

کتاب **علوم شناختی در جنگ شناختی** تألیف محمد جوانی به بررسی علوم شناختی همچون روان‌شناسی شناختی، عصب‌شناسی شناختی، زبان‌شناسی شناختی و فلسفه ذهن و کارکردهای آن در ابعاد مختلف خصوصاً جنگ شناختی پرداخته است.

بررسی کاربرد جنگ شناختی در حوزه‌های عملیاتی سازمان ناتو نوشته دیگری است که از چگونگی به‌کارگیری جنگ‌افزارهای شناختی در حوزه عملیاتی ناتو سخن گفته است (سلطانی، محمدی منفرد و جاودانی مقدم، ۱۴۰۱: ۱۷۸ - ۱۵۳).

مقاله «طراحی و تصویرسازی مطلوب از جهاد تبیین در تقابل با پدیده جنگ شناختی مبتنی بر اندیشه‌های رهبری معظم انقلاب» دیگر پژوهشی است که راجع به جنگ شناختی تألیف گردیده است. نوشتار مذکور جهاد تبیین را چنانچه صحیح و اصولی انجام گیرد؛ راهحل مقابله با جنگ شناختی می‌انگارد (نیکو نهاد و بیوک، ۱۴۰۳: ۳۶ - ۱۱).

مقاله «شناسایی و اولویت‌بندی کارکردهای سیاسی فضای مجازی در جنگ شناختی» اثر دیگری است که در بررسی‌های خود نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی به عنوان ابزار اصلی شورش‌ها و ابزار مقاومت مدنی در جنگ شناختی به کار گرفته می‌شوند (شاملو و رضازاده، ۱۴۰۳: ۱۲۹ - ۱۰۵).

مفهوم‌شناسی

در مفهوم‌شناسی جنگ شناختی سه اصل در نظر گرفته شده که عبارتند از هدف، ابزار و میدان که چنین در تعریف آن گنجانده شده است:

جنگ شناختی به معنای استفاده از علوم شناختی در هدف قرار دادن قوه شناخت عموم مردم و نخبگان جامعه هدف با تغییر هنجارها، ارزش‌ها، باورها، نگرش‌ها، و رفتارها از طریق مدیریت ادراک و برداشت است (جوانی، ۱۴۰۱: ۱۲).

مفهوم کارآمدی نیز بدین معنا است: چنانچه تاریخ با همه ابعادش نسل نواخته را همراه سازد جنگ شناختی هرگز به مرحله اجرا نخواهد رسید که جهان ذهنی افکار عمومی را دستکاری کند تا در کمین آن ارزش‌ها و نگرش‌ها و باورهای جامعه را مسخ نماید.

رابطه جنگ شناختی و تاریخ

آن‌چنان‌که در تعریف جنگ شناختی آمد فرجامی که جنگ شناختی در پی آن است تغییر هنجارها، ارزش‌ها، باورها، نگرش‌ها و رفتارها است. در جنگ شناختی اصلی‌ترین غایت، دگرگونی در پارادایم‌های ذهنی است، آن‌چنان‌که انگاره‌ها و باورهایی غیر از گفتمان رسمی، فرهنگ‌های رفتاری جامعه را مهندسی کند (عراقی، بیدگلی و ده‌برزویی، ۱۴۰۱: ۱۴۶). شایان ذکر است که جنگ شناختی به منظور دستیابی به اهداف سیاسی انجام می‌گیرد؛ لکن سرشتی فراسیاسی دارد، ازاین‌رو است که لازم می‌نماید زمینه‌های شناختی پیشاسیاسی آن بررسی گردد.

آنچه در خصوص نسبت جنگ شناختی و تاریخ وجود دارد یک مسئله پیشاشناختی است به این معنا که با حصول ارزش‌های تاریخی در گستره ذهنی جامعه، وجود جنگ شناختی متفی می‌شود؛ چراکه آنچه در بررسی‌های جنگ شناختی آمده، همه ناظر به وضع امروز و زمان حاضر است تا ادراک و برداشت فعلی جامعه را مسخر سازد و این در حالی است که رسالت اصلی تاریخ، عزم حرکت به سوی فردا در زمان حاضر با عطف به گذشته است. چنانچه این رشته اتصال از هم بگسلد و امروز در خلأ بی‌فردایی و بی‌خبری از ارزش‌های تاریخی رها گردد، بی‌تردید جنگ شناختی، خود را به پشت دروازه‌های جهان ذهنی افکار عمومی می‌رساند. باری آنگاه که تاریخ در فراز و فرود حوادث یک جامعه به حاشیه رفت بی‌شک جنگ شناختی در شیپور جنگ می‌دمد.

شایان ذکر است در هفت حوزه مطالعاتی اندیشکده‌های ناتو، جنگ شناختی را در کانون مطالعات خویش گذارده‌اند که یکی از آن بخش‌ها، آموزش و پرورش است. هفت حوزه یادشده که از آن نام برده‌اند: تعلیم و تربیت (آموزش و پرورش)، مکانیسم‌های تصمیم‌گیری، فضای مجازی، ابتکارات بشردوستانه، اطلاعات و شایعه‌پراکنی، سامانه‌های خودگردان، طرح‌ریزی راهبرد، از آن جمله‌اند (سلطانی، حسن محمدی منفرد و جاودانی مقدم، ۱۴۰۱: ۱۷۵).

گفتنی است بر اساس اسناد ناتو همه رشته‌های دانشگاهی در جنگ شناختی به کار گرفته می‌شوند که نام تاریخ نیز در این فهرست دیده می‌شود:

در ارتش، مهارت‌های انسان‌شناسی، قوم‌نگاری، تاریخ، روان‌شناسی و سایر موارد، بیش از هر زمان

دیگری برای همکاری مورد نیاز خواهد بود (همان، ۱۷۲).

نکته دیگری که در نسبت جنگ شناختی و تاریخ قابل توجه است، بعد عمومی جنگ شناختی است که این بار دامنه نبرد آن غیرنظامیان را نیز فرامی‌گیرد. هدف ناتو از جنگ شناختی چنین تبیین شده است: هدف جنگ شناختی آسیب رساندن به جوامع است نه فقط به ارتش (همان: ۱۷۳).

کتاب تاریخ دوره متوسطه دوم

در نوشتار حاضر دو کتاب تاریخ از دوره متوسطه دوم رشته ادبیات و علوم انسانی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد: **تاریخ ۲** که در مقام بیان تاریخ اسلام است و **تاریخ ۳** که از تحولات ایران و جهان معاصر گزارش می‌دهد.^۱ **تاریخ ۲** علوم انسانی در چهار فصل گردآوری شده که عبارتند از: فصل اول، تاریخ‌شناسی با دو درس؛ فصل دوم، ظهور اسلام، حرکتی تازه در تاریخ بشر، با پنج درس؛ فصل سوم، ایران از ورود اسلام تا پایان صفویه با هفت درس و فصل چهارم اروپا در قرون وسطا و عصر جدید با دو درس تدوین شده است. **تاریخ ۳** نیز بدون فصل‌بندی خاصی در دوازده درس تهیه شده که یک درس درباره تاریخ‌نگاری و منابع دوره معاصر، یک درس ایران و جهان در آستانه دوره معاصر، دو درس به صورت خاص راجع به قاجار، یک درس از نهضت مشروطه و دو درس از جنگ جهانی، یک درس از دوره رضا شاه، یک درس از ملی شدن صنعت نفت و سه درس از انقلاب اسلامی سخن گفته است.

آن‌چنان‌که از عناوین گفته‌شده پیداست، کتاب تاریخ دوره متوسطه اطلاعات جامع و مفیدی از حوادث تاریخی در اختیار مخاطبانش می‌نهد و در این غایت درسی، بی‌شک کامروا است؛ اما پرسش مهم‌تر آن است که آیا غایت کتاب تاریخ فقط آشنا شدن با حوادث تاریخی است؟ آیا در این حجم بزرگ از اخبار تاریخی، فراگیران، راه و رسم تاریخ نیز می‌آموزند؟ برای نمونه کتاب **تاریخ ۲** ادبیات و علوم انسانی از حوادث بعثت پیامبر تا دوران صفویه ۱۱۳۵ ق. سخن گفته است با چنین حجمی از بارش بی‌وقفه اطلاعات تاریخی، معرفت و عقلانیت تاریخی به دست می‌آید؟ با عطف به تغییر و تحولات پدیدآمده در نوع جنگ‌های نوین عصر حاضر، کتاب تاریخ با این نوع روش از بیان تاریخی، می‌تواند راهی به سوی افق‌های روشن نسل آینده بگشاید؟

کاستی‌های شناختی درس تاریخ دوره متوسطه دوم

با مرور محتوای درس تاریخ دوره متوسطه روشن می‌گردد، کاستی‌هایی که از منظر واقعیت‌های جنگ

۱. گفتنی است در دوره متوسطه دوم، درس تاریخ اسلام به رشته ادبیات و علوم انسانی اختصاص دارد و در سایر رشته‌ها فقط درس تاریخ تحولات ایران و جهان معاصر ارائه می‌شود.

شناختی بر درس‌های تاریخ دوره متوسطه مترتب است، نه از حیث دانش تاریخی است، بلکه به موجب رهیافت تاریخی آن است که جهان ذهنی فراگیران تاریخ را در برابر جنگ شناختی ایمن نمی‌سازد و درمانده از ساختن یک جهان معرفتی مصونیت‌بخش تاریخی در برابر هجوم شناختی اجانب است. به دیگر بیان کتاب مذکور کاملاً علمی و مطابق با قواعد و منابع متقن تاریخی و پایبند به بیان منظم سیر زمانی رویدادها در پهنه تاریخ است. ذکر میلاد پیامبر، بعثت پیامبر، دعوت خاص، دعوت عمومی و عکس‌العمل سران قریش از آن جمله است (تاریخ ۲، ص ۲۷ - ۲۰)؛ اما با این همه حتی رنجور از تأمین هدف بلندی است که در آغاز کتاب به نقل از امام خمینی نگاشته است:

اگر ملتی بخواهد مقاومت کند برای یک حرف حقی، باید از تاریخ استفاده کند، ببیند که در تاریخ اسلام چه گذشته، و اینکه گذشته سرمشق هست برای ما (خمینی، ۱۳۷۸: ۵ / ۱۶۲).

۱. فقدان جهان‌بینی تاریخی

ناتوانی در آفریدن جهان‌بینی تاریخی در حیطه تفکر و اندیشه‌ورزی دانش‌آموزان بزرگ‌ترین آسیبی است که درس تاریخ را از اثربخشی رفتاری تهی کرده است. از همین رو است که طیف وسیعی از دانش‌آموزان درک کاملی از تاریخ و روند فراز و نشیب‌های حوادث تلخ و شیرینی که بر سرزمین آنان رفته است ندارند، با آنکه درس تاریخ مشحون از حوادث ریز و درشتی است که بر سرزمین پاک ایران گذشته است. به راستی چرا با وجود گردآوری جامع حوادث در کتاب‌های تاریخ، این هم‌ذات‌پنداری معرفتی و کنش شناختی در این مقطع خاص زمانی به بار ننشسته است؟

باری این بینش تاریخی است که درمی‌ماند از آفرینش جریانی مشخص از رفتارهای اجتماعی و کلان و ملی که در یک خط ممتد تاریخی ذیل سایه واحد هویت ملی و دینی سیر کند و رسالت و انتخابش را در تکانه‌های بزرگ تاریخی فراتر از محدود شدن در حوادث جزئی و بیگانه با گذشته و بی‌ارتباط با آینده، با نگاهی فرازمانی همراهانش را کمک کند تا از پس مسئولیت تاریخی خویش برآید. درسی که امروز از تاریخ به نسل جدید ارائه می‌شود صرفاً یک روایتگری حرفه‌ای اما بی‌طرفانه و سکولار در حوادث جذاب تاریخی است که فقط حس شنیداری را نیکو می‌نوازد، بی‌آنکه فراگیرانش را در متن سنت‌های تاریخی و عبرت‌های آن و انتخاب‌هایش و عقلانیت آن همراه سازد. حال آنکه رسالت بزرگ تاریخ نه روایتگری است که معلمی است تا تربیت کند و رشد دهد و پرورش دهد و بسازد و او را به بلندترین نقطه زمانه برساند تا بداند و بخواهد و بسازد. باری دانستن وضعیت موجود، خواستن وضعیت مطلوب و ساختن آینده معهود، فقط از یک درس تاریخ مسئولانه برمی‌آید؛ تاریخی که در آن، زمان

شناسی پدیدار نیست و آرمان‌گرایی رسم آن نیست و پیشه آن، تمدن‌سازی نیست، درس نیست، بیهودگی در یک سرگرمی با عتیقه‌ای کهنه است. به طور نمونه درباره قیام امام حسین به صورت کوتاه در حد همه گزارش‌های تاریخی مندرج در کتاب به ذکر آن روی آورده است و در حد یک سؤال آن هم با یک زمینه‌سازی مختصر، پاسخش را مهیا کرده است. قطعاً اکتفا کردن به سؤال فلسفه قیام حضرت چیست، آن هم با این بیان کوتاه و رو به گذشته چگونه می‌تواند جهانبینی عاشورا که مبارزه پایدار با طاغوت و جهاد مستمر برای استقرار ارزش‌های الهی با تمسک به سیره پیامبر و امام علی در ذهن فراگیران نهادینه سازد و از آن یک رسالت بزرگ تاریخی پیوسته بسازد. (تاریخ ۲، ص ۵۹)

به راستی که رسالت تاریخ خوانش آن نیست، بلکه ساختن آن است؛ چنانچه معرفت تاریخی بر بنیاد اصول سه‌گانه زمان‌شناسی، آرمان‌گرایی و تمدن‌سازی استوار آمد، دانستن و خواستن و ساختن پیشه حرکت پایدار رهروان آن معرفت تاریخ‌سازانه می‌شود.

۲. عدم پیوستگی هویت تاریخی

آسیب دیگری که روایت‌های تاریخی کتاب‌های دوره متوسطه را در انتقال پیام‌های تاریخ‌سازانه بی‌اثر کرده، انقطاع حوادث دوره‌های مختلف دینی و سیاسی در یک سیر متصل تاریخی است؛ حال آنکه در واقعیت خلاف این جدانگاری وجود دارد. بررسی‌ها به خوبی نشان می‌دهد وقوع انقلاب اسلامی در گزارش‌های تاریخی کتاب متوسطه، حاصل چینش‌های پیشین را صرفاً سیاسی و ملی می‌نمایاند و خاستگاه آن را در شرایط سیاسی اجتماعی سال‌های پس از کودتای ۲۸ مرداد و نادیده گرفتن اصول قانون اساسی توسط محمدرضاشاه پهلوی می‌جوید (۱۴۰۳، تاریخ ایران و جهان معاصر، ص ۱۲۷)؛ حال آنکه انقلاب اسلامی ایران، آن‌چنان‌که از نامش پیداست، از هویتی کاملاً دین‌مدارانه برخوردار است و انتساب آن به جنبش تنباکو و مشروطیت، تغییر هویت تاریخی آن است. اسلام جزء جداناپذیر سرشت انقلاب اسلامی است که معناداری آن جز با حضور عناصر دینی بسان قرآن، عاشورا و مهدویت ممکن نیست. به دیگر سخن خاستگاه انقلاب اسلامی کاملاً دینی است.

امام خمینی راجع به هویت تاریخی انقلاب می‌گوید:

انقلاب، اسلامی است. نظیر انقلاباتی که در طول تاریخ به دست انبیا انجام می‌گرفت و وابستگی در کار نبود، الا یک وابستگی و آن وابستگی به مبدأ وحی و وابستگی به خدای تبارک و تعالی (خمینی، ۱۳۷۸: ۱۵ / ۱۴۶).

در سخن دیگری اظهار می‌دارند:

ما باید همه متوجه این معنا باشیم که اگر قیام حضرت سید الشهداء نبود، امروز هم ما نمی‌توانستیم پیروز شویم (خمینی، ۱۳۷۸: ۱۷ / ۵۵).

شایان ذکر است هرچند می‌توان اتفاقات گذشته را در تحلیل پیدایش زمینه‌های اجتماعی ظهور انقلاب اسلامی در نظر آورد، اما نمی‌توان به گونه‌ای از آن سخن راند که تصور علت محدثه در هویت تاریخی انقلاب اسلامی از آن ساخت؛ اما چه می‌شود که با وجود اشاره گذرا باز هم تصویر هویت تاریخی انقلاب اسلامی در سیمای کتاب‌های تاریخ دوره متوسطه چندان نمایان نیست. این نوع آسیب معنادرزانه از تاریخ به نوع روایتگری از حوادث تاریخی بازمی‌گردد که در آن معنای سیاسی و اجتماعی بر معناگرایی هویتی غلبه دارد. بسامد گزینش چنین زبانی از تاریخ، معنای متناسب با آن را می‌سازد و انتظار ایجاد همگرایی تاریخی همسو با افق اندیشه انقلاب اسلامی در میان فراگیران به دست نمی‌آید و فرد جزئی از تاریخ نمی‌شود و آرمانی در خوانش آن نمی‌یابد که مبنای حرکت او در جستن و پیوستن به جریان حق یابد تا بزرگ‌ترین آرمان‌های انسانی را به فعلیت رساند.

شایان ذکر است که روایتگری قرآن از تاریخ هویت‌گرایانه و پیوسته است و همگان را بر اساس جریان‌های تاریخی بدون در نظر گرفتن فاصله زمانی قضاوت می‌کند؛ به طور نمونه قرآن یهودیان زمان پیامبر را شریک جرم بنی‌اسرائیل زمان حضرت موسی می‌داند. آیه ذیل مؤیدی نمایان از این معنا است: «أَفَكَلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِمَّا لَا تَهْوَىٰ أُنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ». (بقره / ۸۷)

۳. توقف تاریخی

کاستی دیگری که با عدم نگرش پیوستگی در تاریخ پدید می‌آید سکوت و رکود تاریخی است. قرائتی صرفاً سیاسی آن هم محدود به دوران معاصر و رساندن نسب انقلاب اسلامی به زمینه‌های صرفاً سیاسی پس از کودتای ۲۸ مرداد، گرفتن اصالت دینی و سیاسی از انقلاب اسلامی است که برون‌داد آن ایدئولوژی‌زدایی از هویت انقلاب اسلامی است در نتیجه پویایی و کارآمدی را از انقلاب به موجب فقدان نگاه آرمان‌گرایانه می‌ستانند.

۴. غلبه نقل حوادث تاریخی بر بیان جریان‌های تاریخی

در این‌گونه از روایتگری، حوادث تاریخی از تاریخ مهم‌تر می‌شود و به تبع آن وقوع حادثه‌ها بر حرکت جریان‌ها نیز غلبه می‌یابد؛ در نتیجه ذیل این نوع بیان تاریخی، رویارویی حق و باطل مهم‌ترین موضوع تاریخ تحت الشعاع حوادث تاریخی قرار می‌گیرد. این سبک از خوانش تاریخی، به مخاطبانش اطلاعات مفید تاریخی می‌دهد، اما عقلانیت تاریخی نمی‌دهد و صرفاً از آنان می‌خواهد تا تاریخ‌دانانی برجسته

باشند، بی‌آنکه از آنان تاریخ‌سازی بزرگ بیافریند.

به طور نمونه در بیان تاریخی رویدادهای زمان پیامبر، دو درس به مقطع تاریخی پیامبر اختصاص داده شده است و به واقع همه تاریخ پر فراز نشیب پیامبر با انبوهی از اطلاعات تاریخی را در آن خلاصه کرده است. درباره منافقان چهار خط ذکر شده و از یهود نیز شش خط سخن به میان آمده است (تاریخ ۲، از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه: ۳۸) دو جریانی که فراتر از یک گروه در تاریخ اسلام نقش ایفا کرده‌اند و نمی‌توان در تحولات بزرگ تاریخ اسلام، ساده از کنارشان عبور کرد؛ لکن قرآن به این دو گروه نگاه جریانی دارد و به صورت مبسوط از آنان خبر داده است. به طور نمونه محدود کردن گروه منافقان به عبدالله بن ابی آن هم به موجب حسرت ریاستی که در گذشته با آمدن پیامبر بر دلش ماند آن واقعیت بزرگی نیست که قرآن با آیات فراوانی راجع به آن هشدار داده است؛ به عنوان نمونه در سوره بقره چهار آیه راجع به مؤمنان و دو آیه از کافران سخن به میان آورده، اما به منافقان که می‌رسد سیزده آیه به آنان اختصاص داده است؛ چراکه خطر منافقان برای اسلام از کفار افزون‌تر است (مطهری، ۱۳۹۰: ۲۶ / ۱۴۶). پرداختن به وجود دشمن پنهان و تلاش برای انحراف از خط اصیل اسلامی و بیان شیوه‌های پیچیده‌ای که منافقان و یهودیان در دشمنی با اسلام به کار می‌بردند، ذهن مخاطبان را نیکوتر با روش‌های غیر سخت و نرم جنگ شناختی آشنا می‌سازد.

شایان ذکر است در کتاب تاریخ ۳ بخش استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی به مسئله توطئه‌ها و تلاش‌های دشمنان داخلی و خارجی روی آورده و به پنج مورد پرداخته که ترور شخصیت‌ها و مردم انقلابی و نفوذ از آن جمله است (ص ۱۴۵ - ۱۴۹)، اما تجلی اهمیت آن ذیل حوادث مکرر تاریخ تحت‌الشعاع قرار گرفته است؛ وانگهی عدم بیان نمونه‌های روشن تاریخی آن، بر خلاف رویه کتاب، کاستی دیگری است که ذهن فراگیران را نسبت به موارد مشخص جریان جنگ شناختی آشنا نمی‌سازد تا معرفت دانش‌آموزان را از آسیب‌های جنگ شناختی ایمن سازد؛ آن‌سان که قادر باشد کمک کند تا جای جلاد و شهید عوض نشود. رهبر انقلاب در سخنی اظهار می‌دارد متأسفانه نسل جوان ما از جنایات منافقین خبر ندارند (۱۴۰۱/۹/۲۹) و در بیان دیگری چنین توصیه کرده است:

من توصیه می‌کنم به کسانی که اهل فکرند، اهل تأملند و راجع به دهه شصت قضاوت می‌کنند، جای شهید و جلاد عوض نشود (۱۳۹۶/۳/۱۴).

گفتنی است مصادیق دیگری از جنگ شناختی در حوزه تاریخ، خصوصاً دوره پهلوی و پس از انقلاب، وجود دارد که پرداختن به آن بنابر اقتضائات جدید جنگ شناختی ضرورت شایانی دارد که لازمه آن حضور نگرش غیر گزارشی و شناختن و عمل به قواعد جنگ شناختی در حوزه تاریخ است.

۵. عدم امتداد زمانی نیروهای مؤثر تاریخ

در این درس حتی پیامبر نیز امتداد تاریخی ندارد و همه وجود معنادار او در تاریخ به ۲۳ سال می‌رسد و تاریخ وفاتش، پایان حضور او در تاریخ است. گویا یک اصل در ورای این نوع سبک از بیان تاریخی، ساختارش را سامان می‌دهد: تاریخ قهرمان ندارد. از این رو است که این معرفت در کتاب مزبور هرگز به خواننده نمی‌رسد که پیامبران منشأ بزرگ‌ترین انقلاب‌ها در زندگی و تاریخ انسان بوده‌اند: ۱. انقلاب معرفتی؛ ۲. انقلاب ارزشی یا تربیتی؛ ۳. انقلاب اجتماعی (رحیم‌پور ازغدی، ۱۳۸۵: ۶).

ذکر این نکته لازم است که یکی از پرسش‌های مهم در مطالعات تاریخی، سخن درباره نقش پیامبران در گستره تاریخ است. انبیا در تاریخ چه نقشی ایفا کرده‌اند؟ مثبت یا منفی یا آنکه فاقد هر نوع اثری در تاریخند؟ (مطهری، ۱۳۸۶: ۲۵) ذیل این پرسش‌ها پاسخ‌های متعارضی دیده می‌شود اینک جای طرح این پرسش است: با خواندن کتاب تاریخ متوسطه دوم جامعه دانش‌آموزی به کدام یک از پاسخ‌هایی که آمد دست می‌یابد. به نظر می‌رسد دانش‌آموزان با توجه به سبک بیانی کتاب تاریخ به بی‌اثری پیامبران در تحولات تاریخی حکم خواهند کرد؛ اما واقعیت تاریخی با عطف به دو جنبه مادی و معنوی تمدن بشری به ما می‌گوید که پیامبران در تکامل بعد معنوی تمدن اثر مستقیمی داشته‌اند و در تکامل جنبه مادی غیرمستقیم نقش ایفا کرده‌اند (همان: ۲۸). آنچه از نقش مذکور در سه حوزه تعلیم و تربیت آمد، استوار ساختن میثاق‌ها و پیمان‌ها و آزادی از اسارت‌های اجتماعی به وضوح نمایان است (همان: ۲۹). گفتنی است برخی از پژوهشگران غربی نیز بر این باورند که دین عامل اصلی حرکت و تکامل تاریخ است که بنیامین کید، فیلسوف و جامعه‌شناس انگلیسی، در شمار این طیف از قائلان به نقش دین در تاریخ است (کافی، ۱۳۹۳: ۵۸).

فراگیر تاریخ بیش از آنکه با قواعد حاکم بر تاریخ متصل شود با انبوهی از اطلاعات حجیم تاریخی روبه‌رو می‌شود که حجم فراوان آن شاید هیچ‌گاه چشمان او را به روی عبرت‌های تاریخ و قواعدش نگشاید و به تعبیر شهید مطهری بیش از آنکه غذای فکر باشد قوه خیال را فربه می‌سازد. ایشان در این باره می‌گوید:

اگر ما تاریخ را دارای ضابطه و قاعده ندانیم و به قول کتاب مثل کلبیون فکر کنیم، دیگر تاریخ برای ما درس نیست، فقط قضایای تاریخی برای خیال ما غذای خوبی است، مثل افسانه جن و پری است و واقعیات تاریخی دیگر نمی‌تواند درس‌آموز باشد؛ چون ضابطه ندارد که قابل آموزش و به کار بستن باشد (مطهری، ۱۳۸۹: ۱۵ / ۲۰۵).

شهید مطهری می‌گوید زمانی تاریخ می‌تواند آموزنده باشد و بسان یک معلم به ما پند دهد که بر

اساس سنت‌ها و ضوابط باشد و عوامل مؤثر در این سنت‌ها نیز به عهده عوامل انسانی باشد (همان).
 آن‌چنان‌که آمد، در کتاب مذکور ظهور پیامبر و حکومت او حادثه‌ای است در کنار سایر حوادث که در یک قطعه خاص تاریخی رخ داده و حد وجودی آن فراتر از زمان ظهور آن نیست؛ حتی از بعد جهانی و دعوت بین‌المللی از قدرت‌های بزرگ آن روز مثل ایران و روم و مصر ذکری به میان نیامده است و تأثیر آن در نوع حرکت امام علی، قیام امام حسین و انقلاب اسلامی ایران و مسئله مهدویت و پایان تاریخ هیچ نقشی برای پیامبر به صورت یک جریان زنده و فعال تاریخی دیده نمی‌شود. بی‌گمان این نوع خوانش از حوادث تاریخی یادآور نگرش هیستوریسم به تاریخ است که چنین تعریف می‌شود:

تاریخی‌نگری به معنای جهان‌بینی و نگرشی است که در شکل کامل خود، تاریخ را محیط و مؤثر در تمام امور انسان اعم از وجود، فهم، عقل، شناخت عقاید، دین و مذهب، ارزش‌ها، اخلاق و فرهنگ او و تعیین‌کننده مسیر زندگی او می‌داند. هر کدام از این امور، زاییده اوضاع تاریخی خاص خودند و به زمان و اوضاع و احوال دیگر تسری‌ناپذیرند (عرب صالحی، ۱۳۹۱: ۸۶).

با مرور آنچه گذشت روشن می‌شود سبک بیانی تاریخ آموزش و پرورش بر مبنای باورهای هیستوریسم یا تاریخی‌نگری تدوین یافته است. البته این حرف به این معنا نیست که مؤلفان آن با انگیزه مذکور چنین خواسته باشند؛ اما بررسی‌ها نشان می‌دهد نتایج حاصل از مطالعه کتاب‌های تاریخ دوره متوسطه در چهارچوب قواعد انگاره هیستوریسم می‌گنجد.

۶. فقدان فلسفه تاریخ

آسیب دیگری که متوجه سبک زبانی کتاب‌های تاریخ دوره متوسطه است، نبود فلسفه تاریخ در گستره آن است. این امر نیز به مبنای نادرست تألیف کتاب که بر اصل دادن اطلاعات تاریخی به فراگیر صورت گرفته است بازمی‌گردد؛ از این‌رو هدف پر کردن حافظه تاریخی شده است که به نظر می‌آید آن نیز فقط در حافظه کوتاه مدت به صورت موقتی و ناپایدار و گذرا خود را نشان می‌دهد؛ اما رسالت مهم تاریخ با فلسفه آن محقق می‌شود؛ چراکه با فلسفه تاریخ است که بشر به خودآگاهی تاریخی می‌رسد و موقعیت زمانی خویش را در حرکت پیوسته تاریخ حق و باطل می‌یابد و نوع حرکت به سوی آینده را فهم خواهد کرد؛ اینکه جامعه‌ای بفهمد کجای تاریخ است و چطور باید افق آینده خود را بگشاید، از حساس‌ترین کارها است (طاهرزاده، ۱۳۹۰: ۲۰۹).

۷. بی‌فردایی تاریخ

در تبیین سرشت جنگ شناختی آمده است که «جنگ شناختی، میدان نبرد فردا قلمداد می‌شود»

(جلیلوند، نیلو، ۱۴۰۳: ۱۱) و این در حالی است که تاریخ دوره متوسطه فقط تاریخ دیروز است. به دیگر سخن، در گذشته مانده و پشت به آینده، تاریخ را ورق می‌زند و این بر خلاف نگاه بلند دینی است که گذشته را رو به فردای تاریخ می‌خواند. در نظرگاه دینی، تاریخ مرور خاطرات مردگان از دست رفته نیست، بلکه با عطف به گذشته ساختن فردایی روشن برای زندگان امیدوار امروز است.

رهبر انقلاب در این باره می‌گوید:

در گذشته نباید متوقف ماند؛ همیشه گذشته پلکانی است برای پیشرفت ملت‌ها به سمت آینده‌های روشن. همچنین گذشته‌ها را مطلقاً نباید از یاد برد؛ همیشه باید گذشته‌ها را زنده نگه داشت (۱۳۹۰: ۲۶۸).

سید محمدباقر صدر ورود به سنت‌های تاریخی را مستلزم داشتن سه شرط می‌داند که عبارت است از: علت، غایت و جنبه اجتماعی داشتن، آن‌سان که موج بیافریند. (صدر، ۱۳۸۸: ۱۷۶)

سید محمدباقر صدر حرکت در گستره تاریخ را جز با وجود یک آرمان بزرگ تاریخی میسر نمی‌داند. او می‌گوید:

ایدئال است که حرکت تاریخ را از خلال وجود ذهنی انسان آمیخته با اراده و اندیشه‌اش هدایت می‌کند و این هدف‌هایی که به حرکت آورنده چرخ‌های تاریخ است، به وسیله ایدئال تنظیم می‌گردد (همان: ۲۲۵). در منطق قرآنی از این آرمان با تعبیر اله یاد شده است (همان: ۲۲۷).

سه آرمان از نظرگاه شهید صدر تاریخ را به حرکت وامی‌دارند که از هر یک نیز نتایج همسو با آن به دست می‌آید:

زندگی مادی: این نوع ایدئال از وضع موجود سر برآورده است و همیشه تکراری و ملالت‌آور است؛ یعنی وضع موجود را می‌گیرد تا از آن آینده مطلق بسازد. قرآن این ایدئال بر ساخته را مولود دو علت می‌شناساند:

الف) عامل روانی و آن انس، عادت، بیهودگی و بلمهوسی است.

ب) عامل خارجی و آن تسلط فرعون‌های و طاغوت‌ها در فراخنای حیات جوامع بشری است (همان: ۲۳۶).

تاریخ بی‌آرمان یعنی ملت بی‌فردا (همان: ۲۳۹) که به صورت شبی از بی‌واقعیتی، خیلی زود نفشش به شماره خواهد افتاد (همان: ۲۴۲) که یا با حمله نظامی فرومی‌پاشد یا در هاضمه آرمان‌های وارداتی مضمحل می‌شود (همان).

آرمان محدود که به آینده نزدیک گرایش دارد و کاستی آن در محدودیت و دچار شدن به همان وضعی است که در ایدئال گذشته از آن سخن رفت، خیلی زود به ابتدال کشیده می‌شود و چون از

محدودیت بی‌فردایی آرمانش رنج می‌برد، همان آرمان محدود آن را به مهلکه فسادآوری می‌غلطاند (همان، ۲۵۲).

آرمان الله: این آرمان بی‌نهایت است و بی‌کران و در عین حال عینی و از واقعیت خارجی برخوردار (همان، ۲۵۷)، آن‌سان که پویندگان آن در بی‌حرکتی فسرده نمی‌شوند و فردای تاریخشان بی‌غروب نمی‌گردد؛ زیرا در وجود انسان مسئولیت ذاتی می‌جوشاند (همان: ۲۶۴).

امام خمینی با چنین نگرشی از معرفت تاریخی بزرگ‌ترین انقلاب جهان معاصر را پدید آورد:

ما می‌گوییم تا شرک و کفر هست، مبارزه هست. و تا مبارزه هست، ما هستیم. ما بر سر شهر و مملکت با کسی دعوا نداریم. ما تصمیم داریم پرچم «لا اله الا الله» را بر قلل رفیع کرامت و بزرگواری به اهتزاز درآوریم (خمینی، ۱۳۷۸: ۲۱ / ۲۸۴).

در بیان دیگری می‌گوید:

جنگ ما جنگ حق و باطل بود و تمام‌شدنی نیست. جنگ ما جنگ فقر و غنا بود، جنگ ما جنگ ایمان و رذالت بود و این جنگ از آدم تا ختم زندگی وجود دارد (همان).

نتیجه

کتاب تاریخ دوره متوسطه دوم بنابر کاستی‌هایی که از آن سخن رفت، همچون عدم جهان‌بینی تاریخی، فقدان پیوستگی تاریخی، توقف تاریخی، غلبه نقل حوادث تاریخی بر بیان جریان‌های تاریخی، عدم امتداد زمانی نیروهای مؤثر تاریخ، فقدان فلسفه تاریخ و بی‌فردایی تاریخ، رنجور از تأمین اقتضائات خطیر جنگ‌شناختی در عصر حاضر است. این‌گونه برمی‌آید که کتاب تاریخ دوره متوسطه برای مقابله با بزرگ‌ترین نوع جنگ خاصی که در جریان است نگاشته نشده، بلکه مطابق با زمانه‌ای به نگارش درآمده که در آن بزرگ‌ترین خطر، جنگ نظامی بوده است؛ بدین‌روی در بلوای جنگ شناختی حتی بدیهی‌ترین گزارش‌هایش دستخوش عجیب‌ترین تغییرات شناختی شده است و آن را به یغما می‌برند که از آن با عنوان عوض شدن جای جلاد و شهید یاد می‌شود. پس آنچه باعث گردیده تا در عرصه جنگ شناختی، درس تاریخ دوره متوسطه نتواند اثربخش باشد محتوای آن نیست، بلکه ناتوانی چیدمان محتوای آن در پردازش خوب ذهنی فراگیران در ایجاد آگاهی‌های کلان فرازمانی و فرامکانی تاریخی است. کتاب، اطلاعات تاریخی مفیدی می‌دهد؛ اما سوگمندانه هیچ‌گونه عقلانیت تاریخی‌ای ایجاد نمی‌کند، تا خواننده رشدیافته‌اش متناسب با جهان پدیدآمده، بیندیشد و در پرتو آن رو به سوی فردای تاریخ، پابرجا و استوار قدم بردارد. جنگ شناختی در پی تغییر در نگرش و در نهایت دگرگونی در رفتار است؛ اما بر اساس آنچه آمد

کتاب تاریخ بنابر ضعف‌هایی که از آن سخن رفت، صرفاً به ذهن خواننده‌اش از دل تاریخ اخبار جذابی گزارش می‌کند، بی‌آنکه نگرشی بیافریند تا رفتار مشخصی را در یک مسیر معین تاریخی صورت‌بندی نماید؛ از این رو است که چنین محتوایی در برابر جنگ شناختی کاملاً منفعلانه عمل می‌کند و بدون هرگونه مقاومتی، خیلی زود عرصه را در برابر بدخواهان و دژخیمان وامی‌گذارد. بنابراین اقتضائات نوآفرین نسل جدید جنگ‌های عصر حاضر، ایجاب می‌کند مبنای تدوین کتاب تاریخ، ضمن دغدغه حفظ مرزهای سرزمینی، با بیم از دست دادن مقاومت شناختی مردمان سرزمینش سامان یابد.

منابع و مأخذ

قرآن کریم.

۱. جلیوند، محمدرضا و مهدی نبی‌لو (۱۴۰۳). مختصات نقشه راه کاربرست جنگ شناختی در رسانه‌های نوین. *فصلنامه بررسی‌های مدیریت رسانه*. ۳ (۱). ۲۸ - ۵.
۲. جوانی، محمد (۱۴۰۱). *علوم شناختی در جنگ شناختی*. تهران: نواندیشان
۳. خامنه‌ای سید علی (۱۳۹۰). *فرهنگ در منظر مقام معظم رهبری*. تهران: مؤسسه نشر شهر.
۴. خامنه‌ای سید علی. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله العظمی خامنه‌ای.
۵. خمینی، سید روح‌الله موسوی (۱۳۷۸). *صحیفه امام*. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۶. رحیم‌پور ازغدی، حسن (۱۳۸۵). *محمد ﷺ پیامبری برای همیشه*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۷. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۴۰۳). *تاریخ (۲) از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۸. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۴۰۳). *تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۹. سلطانی فرزاد؛ حسن محمدی منفرد و مهدی جاودانی مقدم (۱۴۰۱). بررسی کاربرد جنگ شناختی در حوزه‌های عملیاتی سازمان ناتو. *فصلنامه محیط‌شناسی راهبردی ج.ا.ایران*. ۱ (۴). ۱۷۸ - ۱۵۳.
۱۰. شاملو رضا و مصطفی رضازاده (۱۴۰۳). راهبرد دفاعی شناسایی و اولویت‌بندی کارکردهای سیاسی فضای مجازی در جنگ شناختی. *فصلنامه راهبرد دفاعی*. ۲۱ (۲). ۱۲۹ - ۱۰۵.
۱۱. صدر، سید محمدباقر (۱۳۸۸). *سنت‌های تاریخ در قرآن*. ترجمه سید جمال موسوی اصفهانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

۱۲. طاهرزاده، اصغر (۱۳۹۲). *انقلاب اسلامی و برون رفت از عالم غربی، اصفهان*. اصفهان: گروه فرهنگی المیزان.
۱۳. عراقی، عبدالله؛ محمد بیدگلی و اصغر رجبی دهبرزویی (۱۴۰۱). واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب آوری مقابل با آن با تأکید بر آموزه‌های قرآن. *فصلنامه مطالعات دفاع مقدس*. ۸ (۲). ۱۸۰-۱۵۶.
۱۴. عرب صالحی (۱۳۹۱). *تاریخی نگری و دین*. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه.
۱۵. عشرت‌آبادی؛ حسین محبوب و سعید شکوری مغانی (۱۴۰۱). جنگ شناختی مدرن: از شناخت در رزم، تا عرصه جنگ شناختی. *فصلنامه مطالعات منابع انسانی*. ۱ (۲). ۱۸۰-۱۵۶.
۱۶. کافی، مجید (۱۳۹۳). *فلسفه نظری تاریخ*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، سمت.
۱۷. مطهری، مرتضی (۱۳۸۶). *وحی و نبوت*. تهران: صدرا.
۱۸. مطهری، مرتضی (۱۳۸۹). *فلسفه تاریخ*. تهران: صدرا.
۱۹. مطهری، مرتضی (۱۳۹۰). *تفسیر*. تهران: صدرا.
۲۰. مقدمی شهیدانی، سهراب (۱۴۰۱). تحریف‌ستیزی در سیره و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری. *فصلنامه پانزده خرداد*. ۸ (۳). ۴۵-۲۳.
۲۱. نیکونهاد ایوب و محسن بیوک (۱۴۰۲). طراحی و تصویرسازی مطلوب از جهاد تبیین در تقابل با پدیده جنگ شناختی مبتنی بر اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب. *نشریه آینده پژوهی انقلاب اسلامی*. ۱۰ (۳). ۳۶-۱۱.